

ÖLÜMÜNÜN 60. YILINDA KİTAP DOSTU ALİ EMİRİ EFENDİ (1858 - 24 Ocak 1924)

AH AKSAKAL

Kütahya Vahit Paşa İl Halk Kütüphanesi Kütüphanecisi

Türklerde daha önce var olan kitap sevgisi, İslamiyeti kabul ettikten sonra daha da gelişip güçlenmiştir. Şüphesiz bunda İslâmın kitaba dayalı bir din olmasının, kitaba ve ilme büyük değer vermesinin de rolü büyük olmuştur. İşte bu inanç sistemini benimseyen Türklerde kitap her zaman baştacı edilmiş, onun manevî değeri her zaman maddî şeylerle ölçülemeyecek kadar yüksek tutulmuştur. Bizde kitap sevgisi bakımından dikkati çeken azizlerin başında şüphesiz İstanbul'daki Millet Kütüphanesi'nin kurucusu Merhum Ali Emiri Efendi gelmektedir.

Ali Emiri Efendi Diyarbakır (Âmid) eşrafındandır ve yörenin değerli şair ve âlimlerini yetiştirmiş soylu bir aileye mensuptur. Aslen Hazreti Muhammed (S.A.V.)'in soyundan olan Ali Emiri'nin dedesi Saim Seyyid Mehmed Emiri Çelebi, Diyarbakır'ın eski ünlü şairlerindendir. İşte, Ali Emiri bu değerli zatın torunlarından olan Mehmed Şerif Efendi'nin oğlu olarak 1858 (1274 H.) yılında Diyarbakır'da dünyaya gelmiştir. İlk öğrenimine, ailesi tarafından vakfedilen Sütlükiyye Camii yanındaki «Sütlükiyye Sıbyan Mektebi»nde başlayan Ali Emiri, ilk hocası Feyzullah Fethi Efendi'de hafızlığını bitirdikten sonra, zamanın geçerli ilim dillerinden olan Arapçayı öğrendiği zaman 18 yaşında idi ve eski yazıtlardaki «sülüs» stilindeki zor yazıları okumayı öğrenmişti. Daha sonra, Mardin'de Kasım Şah Medresesinde amcası değerli âlim Şaban Kâmil Efendi'den edebiyat dersleri almaya başladı ve kendisinin de belirttiği gibi 4.000 beyit ile Kamus-ı Osmanî (Osmanlıca Sözlüğü)'yi ezberledi. 1868 yılında da Siirt-Şirvan kazasında Kaymakam olan dayısı Abdül-Fettah Fethi Efendi'nin yanına gezip dinlenmek amacıyla gittiği zaman Aşık Ömer, Sümbülzâde Vehbi ve beşyüzden fazla şairin hayat hikâyelerini konu alan «Nevâdir ül-Eslaf» ile «Haristan» ve «Kaside-i Bürde-i Emali» adlı eserleri okudu.

1875 yılında Diyarbakır'a dönen Ali Emiri, yeni kurulan telgrafhaneye devam ederek Mors alfabesini ve telgrafçılığı kısa zamanda öğrendi. Bura-

da henüz askerlik çağında iken Diyarbakır'a gelen Müfettiş Âbidin Paşa'ya sunduğu ve Vilâyet Gazetesinde de yayınlanan, Sultan V. Murat'ın tahta çıkması şerefine yazdığı 93 beyitlik kasidesiyle dikkatleri çeken Ali Emiri, Diyarbakır Müfettişi Said Paşa'nın itimat ve iltifatlarına nail oldu. Âbidin Paşa tarafından 500 kuruş maaşla Heyet-i İslahiyye Müsevvidliği (Kâtipliği)'ne getirildi. Bu görevle Harput ve Sivas'a gitti. Âbidin Paşa Selânik Valisi olunca, onunla birlikte Selânik'e, sonra Kozan Sancağı Âşar Müdürlüğü'ne, Adana Âşar Nezareti Başkâtipliği'ne, Leskovac (Sırbistanda bir şehir), Kırşehir, Trablusşam Sancağı Muhasebeciliğine, Ma'mûretül-Aziz (Eleziğ) ve Erzurum vilâyetleri Defterdarlıklarına, Yanya ve İşkodra Maliye Müfettişliklerine kadar birçok devlet memuriyetlerinde bulunmuştur. Yemen Fevkalâde Maliye Müfettişliğinden sonra atandığı Halep Defterdarlığında 5.000 kuruş aylık almakta iken kitaplarıyla daha çok ilgilenebilmek amacıyla, kendi isteğiyle 2.600 kuruş maaşla emekliye ayrıldı (1908) ve İstanbul'a yerleşti. İstanbul'da bir ara Millî Tetebbular (Araştırmalar) Encümeni, Tasnif-i Vesaik-i Tarihiyye Encümeni Riyasiyyeti (Tarihî Belgeler Tasnif Komisyonu Başkanlığı) ile Tarih-i Osmanî Encümeni (Osmanlı Tarih Komisyonu) üyeliğinde bulundu. Hayatında hiç evlenmeyen Ali Emiri'nin tek sevgilisi hayatının sonuna kadar kitapları olmuştur.

Kırşehir Muhasebecisi iken Merzifonlu İsmail Efendi ile **Kitabül-Egani'**yi tercüme etmeğe çalışan Ali Emirinin bu çalışmalarının müsveddeleri henüz bulunamamıştır. Ondaki sonradan kitap hastalığına dönüşen kitap sevgisi daha küçük yaşlarda başlamıştı. Eline geçen paranın tamamına yakın bir kısmını kitaba vermiştir. Ali Emiri'de mensup olduğu soy hakkında bilgi edinme merakı 18 yaşındayken yazdığı **Mîrat ül-Fevâit fi Ahvâli Üdebâ ve'l-Fudela-i Amid** adlı küçük eseriyle başlamış, bu eser Onun **Abâ ül-Akvam** (Kavimlerin Ataları) adındaki, şu anda kayıp olan, büyük eserini yazmasına zemin hazırlamıştır.

Tezkire-i Şuara-i Âmid adlı eserinde, kendisinden bahsederken; istirahat ve uykusundan kısıtıldığı vaktinin çoğunu tarih kitaplarına ayırdığını, uykusunda iken, uyamıken okuduklarını yüksek sesle tekrarlamasından ötürü yanında hiç kimsenin yatamadığını, bir lambanın yetersiz ışığı altında genellikle sabahlara kadar kitap okuduğundan zayıf düştüğünü anlatan Ali Emiri hayatında hiç fotoğraf çektirmediğinden, simasının nasıl olduğu hakkında fazla bir şey bilmiyoruz. Ancak, onu tanıma şerefine nail olanlar; uzun boylu, iri yapılı, uzun kır sakallı, kara gözlü, düzgün çehrelili, âlim tipli, ince sesli olduğunu, konuşurken yüksek sesle konuştuğunu anlatmaktadırlar.

Kırşehir'de iken Hacı Bektaşî Veli hakkında araştırmalar yaparak Vakfiyesini buldu, kendi maddî katkısı ve çevre halkının da yardımıyla «Dergâh», «Dergâh-ı Ziyaret» ve «Kırklar Meydanı»nı genişletti. Buranın açılışında Ali Emiri tarafından söylenen, açılış tarihini ebced hesabına göre veren beyit, sonradan kitabe haline getirilerek Dergâhın avlu kapısına asılmıştır.

«Geldi üçler yazdı tarih eyleyüp hamd-i hâmid,

Dilkûşâ oldu mekan-ı Hacı Bektaşî Veli» (1311 H.)

Yemen Defterdarlığı sırasında, Yemen'le ilgili kıymetli yazma kitapları toplayan Ali Emiri, burada Şeyh Magribi ve Şeyh Seyyid Abdullah gibi büyüklerle tanışıp feyz aldı. Cend şehrine kadar seyahat ederek, oralarda gördüğü kitâbeleri kaydetmiş, kıymetli kitapların ya kopyalarını çıkarmış ya da onları satın alarak kitaplarına yenilerini katmıştır.

Arapça ve Farsçayı şiir söyleyebilecek kadar iyi bilen Ali Emiri, şiirlerinde «Kâtip Ferdi» ve «Emiri» takma adlarını kullanmıştır. Şairliği, dilciliği tercümcülüğü, tarihçiliği, tenkitçiliği yanında onun asıl tanındığı yönü kitaba olan aşırı sevgisidir. Sahafı bir bir dolaşarak, yeni satuşa çıkan kitapları inceler, hoşuna gidenleri satın alır, nereden nereye kitap satılacağını hemen haber alırdı. Daima iltifatı seven, şakacı, tok sözlü ve samimiydi. İltifat etmeyi sevdiği kadar iltifat edilmeyi de seven Ali Emiri Efendi, kendisinin sahaflardan satın alıp ortaya çıkardığı ünlü Türk bilgini Kaşgarlı Mahmud'un **Divanı Lügat-it-Türk** adlı eserinin yayınlanmasına, güzel ve hoş iltifatların sonucu olarak, güç bela razı olduğu nakledilmektedir.

Ali Emiri Efendi'nin Türk kültürüne ve kütüphaneciliğine yaptığı değerli hizmetlerinin en büyüğü, şüphesiz 16.000 cild (8.800 yazma, 7.200 basma) kitabını, bütün ısrar ve isteklere rağmen, kendi adına değil «Millet» adına Vakıf ve tescil ettirerek, 17 Nisan 1916 (6 Nisan 1332 H.) tarihinde İstanbul'daki Fevziye Medresesi bünyesinde kurulmuş olan «Millet Kütüphanesi»ne bağışlamış olmasıdır. Türk-İslâm dünyasının dil, edebiyat, tarih, fikir ve sanat ürünlerinin yer aldığı değerli kitap ve belgeler ile Molier'in orijinal el yazıları gibi eserlere sahip olan bu kütüphaneyi Fransızlar 3.000 İngiliz lirasına satın almak istemişler, ayrıca Ali Emiri adına Paris'te bir Kütüphane kurarak kendisini ömür boyu yüksek bir maaş ile kitaplarının başında kütüphaneci olarak atayacaklarını, hatta emrine Bolu'lu bir aşçı ile yeteri kadar müslüman hizmetkâr vereceklerini de belirtmişlerdir. Ama, ondaki millet ve memleket aşkı, maddî şeylerle satın alınacak türden değil, değerine paha biçilemeyecek kadar yüce ve kutsaldı. Fransızların bu cazip tekliflerine Ali Emiri'nin verdiği cevap ibret verici olmuştur. Ali Emiri yüksek bir ses tonuyla :

— «Ben bu kitapları, devletimin bana verdiği maaşla topladım, öldüğüm zaman milletime kalması için. Bir daha böyle bir teklifle gelirsiniz sizi kovarım!» Yarabbi ne büyük ve imrenilecek sevgi...

Güçlü kişiliği, imanlı kalbi ve zengin kütüphanesi ile bazı zengin ve nüfuzlu kişilerin düşmanlığını kazanan Ali Emiri, kendisine yöneltilen suçlamalara yazdığı cevapların bazı siyasi baskılar neticesinde zamanın basınınında yayınlanmaması üzerine, kendisi **Osmanlı Edebiyat ve Tarih Mecmuası'nı** yayınlayarak onları susturacak kadar azimli, inatçı ve kararlıydı. Bu muhterem kitap dostu, değerli insan, hastalanarak kaldırıldığı Beyoğlu Şişli Fransız Hastanesinde 23 Ocak 1924 (17 Cemadelahir 1342 H.) tarihinde Hakkın rahmetine kavuşmuştur. Cenazesi, zamanın Halifesi Abdülmecid Efendi başta olmak üzere kalabalık bir askerî ve mülkî erkân tarafından Gedikpaşadaki evinden alınarak Fatih Camiine getirildi, kılınan cenaze namazından sonra da Fatih Haziresindeki avlu penceresi yanındaki kabrinde toprağa verildi.

Ölümünden sonra Tahir Olgun Bey ve Yahya Kemal Beyathı gibi değerli şahsiyetler tarafından, onun adına bir çok şiirler yazılmış ölümüne tarihler düşürülmüştür. Her hareketiyle biz kütüphanecilere örnek olarak alabileceğimiz güzide şahsiyetlerden olan Ali Emiri Efendi'ye Allahtan rahmet dile-
riz.

NOTLAR 1) Kitabü'l-Egani (Musiki Kitabı): Arap tarihçi ve edebiyatçı Ebü'l-Ferec'in eseri. Bu eserde Arapların Cahiliyye devrine ait halk şarkıları yer almaktadır. 1888 yılında Mısırda ilk baskısı yapılmıştır.

Ali Emiri Efendi'nin Eserleri :

- 1 — **Âmid-i Sevda Mecmuası** (6 sayı çıktı). Millet Kütüphanesi Ali Emiri Mecmuası. 570.
- 2 — **Âsafnâme**. Lütfi Paşa. (Tıpkı basıma hazırlamıştır.)
- 3 — **Cevâhîrü'l-Mülük**.
- 4 — **Çin (Hitay) Seyahatnâmesi**.
- 5 — **Divan** (4 adeddir). Yazma. (Millet Kütüphanesi Ali Emiri Muz. 3740)
- 6 — **Diyarbakırlı bazı zevâtin hal tercümelere**. Yazma. (Millet Kütüphanesi Trh. 750)
- 7 — **Esâmi-i Şuarâ-i Âmid**. (Tek nüsha ve yazarın el yazısıyla; Millet Kütüphanesi Tr. 781/1)
- 8 — **Ezhar-ı hakikat**. İstanbul, Kader Matbaası, 1316 H. 46 s.
- 9 — **İşkodra şâirleri**. Yazma. Yazı türü: Ta'lik. (Millet Kütüphanesi Ali Emiri Muz. 1190)
- 10 — **Kaşgarlı Mahmud'un «Divan-ı Lügâti't-Türk»** adlı eserini 30 altına alıp, baskı kritiğini Kilisli Rifat Bilge ile yaparak yayınlamıştır.
- 11 — **Lâm-ı cem-i Âyin**. Tıpkı basımını hazırladı.
- 12 — **Levâmiü'l-Hamidiyye**. İstanbul, 1894.
- 13 — **Mardin Mülük-i Atukiyye Tarihi**.
- 14 — **Miratü'l-Fevâid**. (kayıptır)
- 15 — **Nizamü'd-Duvel**. Tıpkı basımını hazırladı.
- 16 — **Osmanlı şairleri**.
- 17 — **Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası**. (32 sayı çıktı) (Millet Kütüphanesi Ali Emiri Mecmuası. 571-73)
- 18 — **Osmanlı Vilâyet-i Şarkıyyesi**. Diyarbakır.
- 19 — **Şeyh Emin Tokadı Hazretleri'nin Terceme-i hâli**.
- 20 — **Tezkire-i Şuara-i Âmid**. C: 1.
- 21 — **Tunus tarihi**.
- 22 — **Yanya şairleri**. Yazma. Yazı türü: Ta'lik. (Millet Kütüphanesi Ali Emiri Muz. 1190)
- 23 — **Yavuz Sultan Selim'in Türkçe eserinin tahmisi**.
- 24 — **Yemen hatıratı**. Yazma. (Millet Kütüphanesi Ali Emiri Trh. 563)

BİBLİYOGRAFYA

- ALİ Emiri Efendi. «Âmid'de bir milyon kırk bin kitaplık bir kütüphane». Çev: Mehmed Serhan Tayşi. **Sûr**, Yıl 1977.
- ALİ Emiri Efendi. «Millet ve Kitap Gazelleri». **Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası**, C: 1.

- ALİ Emirî Efendi. **Tezkire-i Şuara-i Âmid**. C: 1.
ALİ Emirî Efendi. «Yemen hatıraları». **Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası**.
BEYSANOĞLU, Şevket. **Diyarbakırlı fikir ve san'at adamları**. İstanbul, 1959.
C: II.
BİLGE, Kilisli Rifat. «Ali Emirî Efendi'nin kitap sevgisi». **Yeni Sabah Gazetesi**.
BİLGE, Kilisli Rifat. «Divanü Lügât it-Türk ve Ali Emirî Efendi». **Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni**, C: 20, 156-172 s.
ERGUN, Saadeddin Nüzhet. **Türk şîrleri**. C: 1.
GÖVSA, İ. Alâaddin. «Ali Emirî». **Meşhur Adamlar Ansiklopedisi**, C: 1.
İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal. **Son Asır Türk Şairleri**. C: 1.
TAYŞİ, Mehmed Serhan. «Ali Emirî». **Türk Dilî ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, C: 1.
TAYŞİ, Mehmed Serhan. «Ali Emirî Efendi ve Millet Kütüphanesi.» **Sebliü'r-Rışat**. C: 21.
TEVFİKOĞLU, Muhtar. «Millet Kütüphanesi kurucusu Ali Emirî Efendi.» **Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni**, C: 20, 147-155 s.

NUHOĞLU

KİTABEVİ

ESKİ - YENİ, HER TÜRLÜ

KİTAP ALIM - SATIMI

Hacıbayram Cad. Eti Sokağı, 4

Ulus, Ankara

Tel: 11 11 67 - 12 19 71